

Byggeskikkveileder

for nybygging og restaurering av bebyggelsen i

Langesund

**Bamble
Kommune**

 asplan viak

Forord

Den direkte foranledningen til denne veilederen er at det er blitt utarbeidet en reguleringsplan for Langesund. Reguleringsplanarbeidet er utført av Asplan Viak AS på oppdrag fra og i samarbeid med Bamble kommune.

I beskrivelsen til reguleringsplanen heter det: Det skal utarbeides en egen veileder, «Bruksanvisning for Langesund» som skal godkjennes av Bamble kommune og regional kulturminnemyndighet. Veilederen skal være en oppfølging av reguleringsplan og skal omhandle følgende tema:

- **Nybygging og restaurering av gamle bygg herunder plassering av nye bygg, tilpasning til omgivelsene, bygningenes form, takform, takvinkel, fasader, vinduer, materialbruk og fargebruk**
- **Utforming av gater og plasser herunder gatetrær**
- **Belysning**
- **Skilt og reklame**

Kommunens representanter for arbeidet har vært Kjell Sverre Rogn, Nina Bergitte Bentzen og Synnev Aas Aby.

Kilder har vært egne registreringer, "Arkitektur i Bamble" av Bamble kommune, enhet for kultur og oppvekst, «Vandring i Langesund» av Bamble kommune og Fortidsminneforeningen i Telemark, brukerveiledningen til "Stil-tre" utarbeidet av Jo Sellæg, «Gamle trehus» Av Drange, Aanensen og Brønne og Riksantikvarens nettsider.

Oktober 2012

Asplan Viak AS

Åse Marit Flesseberg

Innhold

Formål med veilederen.....	3	Tilbygg/påbygg	
Hva skal vi bevare?.....	4	Oppløft-arker	
Hvorfor?.....	4	Veranda, balkong, overdekket uteplass	
Utdyping av regulerings- bestemmelsene	5	Garasje, uthus	
Utnyttingsgrad		Sjøboder	
Byggehøyder		Stolpebrygger	
Garasje			
Nye bygg.....	6	Stilarter i Langesund.....	12
Plassering av nye bygg		Barokk	
Tilpassning til eksisterende bebyggelse		Rokokko	
Bygningens form		Klassisisme	
Takform		Sveitserstil	
Takvinkel		Dragestil, jugendstil og historisme	
Fasader		Funksjonalisme, "funkis"	
Vinduer			
Nye og eldre bygg.....	8	Viktige detaljer for å bevare husets stil og særpreg.....	20
Materialbruk		Tilbakeføring.....	21
Taktekking		Tekniske råd ved etterisolering.....	22
Fargebruk		Universell utforming	22
Skilt, reklame		Brannsikring.....	23
Eldre bygg.....	9	Forhager.....	24
Om hierarki mellom bygningstyper		Kilder til mer informasjon.....	25

Formål med veilederen

Veilederen er en utdyping og konkretisering av reguleringsbestemmelsene til reguleringsplanen for Langesund. Den er ment som hjelp og støtte til huseiere, eiendomsutviklere, arkitekter, byggmestere, saksbehandlere og politikere; - alle som blir involvert i byggesaker i Langesund. Den er først og fremst vinklet mot private eiere av verneverdige hus, men er også aktuell for andre med verneverdig bygg å ta vare på.

Hovedhensikten med veilederen er å bidra til:

- **At enkeltbygg og karakteren i det særpregete bymiljøet blir bevart.**
- **At en i det videre arbeid og utbygging får reparert skadene på bymiljøet som har skjedd det siste halvthundre år i form av rivning og uheldige moderniseringer og nybygg.**
- **Å rette oppmerksomheten mot og øke kunnskap og forståelse for, en del vesentlige detaljer som er viktige for å få bevart karakteren og arkitektoniske kvaliteter både ved enkeltbygninger og bymiljøet som helhet.**
- **At byggesaker blir lettere å få gjennom når forståelsen for hvordan man bygger om og til gamle hus er til stede og tilpassingen til eksisterende bygg og arkitektur er god.**

Generelt er det nå i Langesund stor forståelse og vilje til å ta vare på eldre bygninger og bymiljøer. Men det skorter en del på kunnskap om hvordan. Derfor har vi nedenfor lagt vekt på å konkretisere og vise praktiske eksempler på viktige detaljer i forbindelse med utbedring og modernisering av eldre bygninger, samt gi råd som gjelder plassering og utforming av nye bygninger i bydelen.

Veilederen er ikke ment som en komplett "lærebok", men tar opp de vanligste problemstillingene som erfaringsmessig dukker opp både ved nybygging og utbedring av eldre bygninger.

Hva skal vi bevare?

- ENKELTBYGNINGER, DETALJER, HÅNDVERKSTRADISJONER.
- GATEROM, GATELØP De enkelte bygg utgjør vegger i uterommet og danner varierte gateløp som det er interessant og hyggelig å oppholde seg i.
- TAK-LANDSKAPET Alle skråtakene danner tilsammen et variert "landskap" av tak som er karakteristisk og iøynefallende særlig fordi det er synlig fra sjøen.
- SJØBODER OG STOLPEBRYGGER
- LANGESUNDS KARAKTER. Det varierte, - men allikevel homogene preg som dannes av terreng, trær, gatemønster og de mange små, relativt tett plasserte bygningene.

Hvorfor?

BYGNINGER OG BYMILJØ ER LEVENDE HISTORIE. Vi som lever nå har ansvar, - en nasjonal forpliktelse til å bringe videre den "historisk-kulturelle arv" som er internasjonalt anerkjent. Bevaring vil gjøre historien levende også for oss som bor her i dag og dermed øke forståelsen for verdien av Langesunds særegne miljø. Dette vil motvirke "hjemmeblindhet" og bidra til å unngå at en "roter bort" de muligheter som historien har lagt oss i fanget. Økt bevissthet om byens særegne miljø, vil gjøre at innbyggerne blir mer stolt og glad i byen. Dette vil øke trivselen og en positiv patriotisme som igjen vil gi utslag i optimisme og tro på fremtiden.

DAGLIG TRIVSEL. Det er et mål å opprettholde og forbedre bydelens hyggelige preg. Det at folk synes Langesund er hyggelig å oppholde seg i, er viktig for forretnings og næringsliv.

TREHUSBYEN LANGESUND ER EN ATTRAKSJON i internasjonal sammenheng. Turister søker mer og mer etter det "særegne", det "opprinnelige". For reiselivsnæringen er det viktig at bymiljøet blir bevart slik at en utnytter de muligheter som allerede er her. Det øvrige næringsliv vil også ha stor nytte av at byen blir bevart.

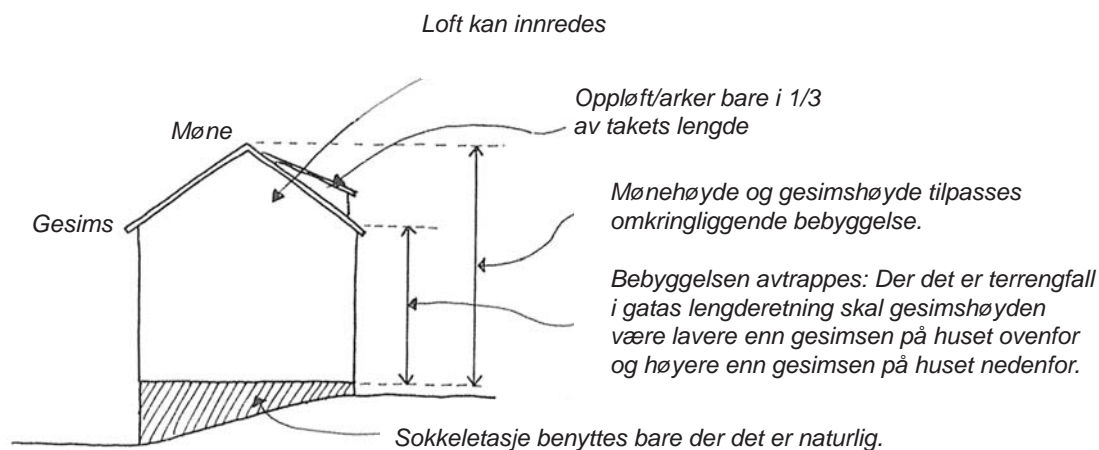
Utdyping av reguleringsbestemmelsene

UTNYTTINGSGRAD

Utnyttingsgrad er angitt som prosent bebygget areal (% -BYA) og er angitt i reguleringsbestemmelsene.
% - BYA = Tillatt bebygd areal i % av tomtearealet.
Oppstillingsplass til bil skal regnes som del av det bebygde arealet.

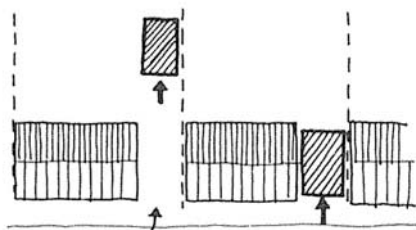
Dvs. at regelen bestemmer hvor stor del av tomta det er tillatt å dekke med en bygning, inkl. uthus og garasje. Tomteutnyttelsen blir dermed bestemt av en kombinasjon av tillatt bebygd areal og høydebestemmelsene.

BYGGEHØYDER

Det er gesimshøyden som avgjør om et hus virker høyt, ikke så mye mønehøyden.

GARASJE

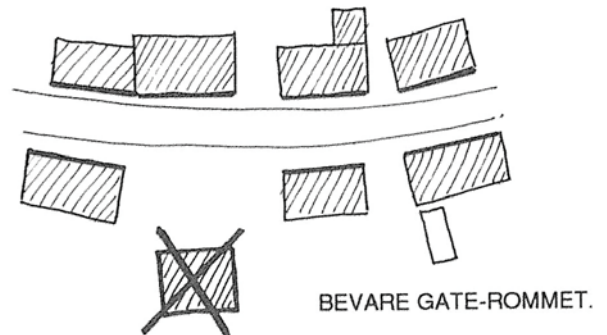
Garasje kan plasseres i portrom eller inntrukket på tomte. Det er anledning til å plassere garasje i nabogrense.

Nye bygg

PLASSERING AV NYE BYGG

Nye bygg på ledige tomter skal plasseres ut mot gate for å opprettholde og forsterke gaterommene.

Dersom en bygning tillates revet og erstattet av et nytt bygg, skal det plasseres der det gamle stod, eventuelt med mindre justeringer. Det er viktig at det ikke oppstår "hull" i gaterekken i Langesund. Mindre nybygg og tilbygg kan plasseres inne på tomte under forutsetning av at hovedhuset legges ut mot gata.

TILPASNING TIL EKSISTERENDE BEBYGGELSE

Ny bebyggelse skal tilpasses den eksisterende i form og volum. Gesimshøyden trenger ikke være identisk med nabobygningene. Den kan med fordel avvike litt for å videreføre den variasjon som er karakteristisk for bebyggelsen.

Ved plassering og høydefastsettelse må det i rimelig grad tas hensyn til nåværende bebyggelse (bo-, lys- og terrengforhold). I byggesøknader skal nabobygningene tegnes inn på fasader og snitt med riktig form og høydeangivelse.

VARIASJON.

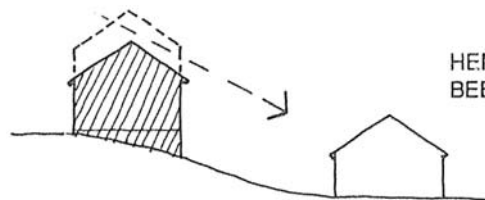

BYGNINGENS FORM

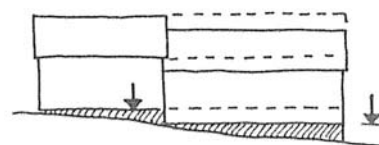
De nye bygningene må ha et formmessig slektskap med den eldre bebyggelsen, både i hovedform, detaljer og materialbruk. En av hensiktene med reguleringsbestemmelsene er å sikre at det blir harmoni mellom ny og gammel bebyggelse og at særpreg bevares.

Hovedformen på bygningene bør være rektangulær med maksimum bredde på 12 m., og maks. lengde på 25 meter. Dersom bygningen av tungtveiende, funksjonelle grunner må være lengre, må det gjøres markerte sprang og avtrappinger i fasaden for at dimensjonene på nybygg vil harmonere med det eksisterende miljøet. Farge og materialbruk kan eventuelt være med på å forsterke virkningen av avtrappingen.

HENSYN TIL EKSIST. BEBYGGELSE.

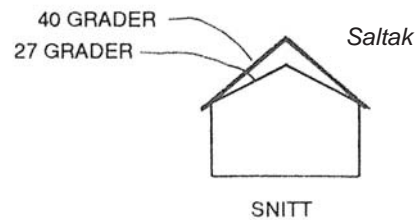

AVTRAPPING ETTER TERRENG.

TAKFORM

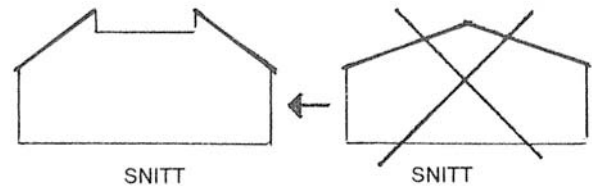
Bygningene skal fortrinnsvis ha saltak (to skrå takflater som møtes i en spiss). Valmtak, (fire skrå flater der to møtes med felles møne og to ender i en spiss se ill. side 10) eller halv-valmet tak (de to spisse flatene går ikke helt ned til gesimsen, men er avsluttet høyere opp eks: Wrightegården) kan benyttes på bygninger som ligger noenlunde fritt. Tilbygg, sidebygninger og uthus bør ha saltak eller enkelte ganger pulttak (en skrå takflate se ill side 20).

TAKVINKEL

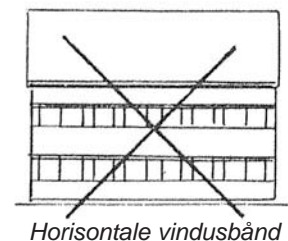
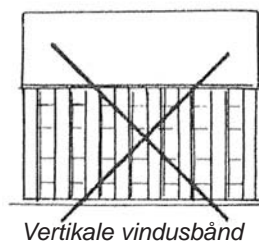
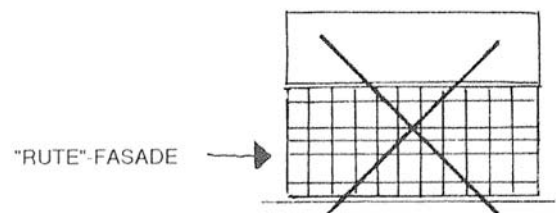
Takvinkelen skal ligge mellom 27 og 40 grader. Valmtak bør ha brattere takvinkel, (40 til 45 grader) fordi gradvinkelen, dvs. vinkelen på sammenskjæring-slinja mellom takflatene blir mye slakere og det er denne vi ser/oppfatter.

Brede bygninger bør også ha takvinkel innenfor disse grensene. Dersom mønehøyden da blir for stor, bør man legge inn ett parti med flatt tak på midten, heller enn å lage en flatere takvinkel.

FASADER

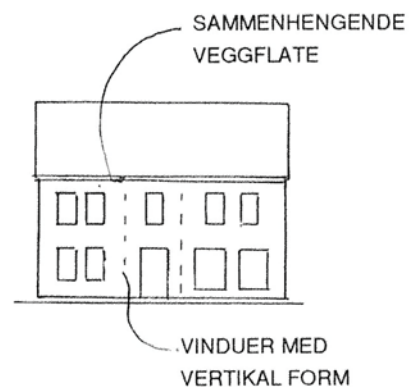
Fasadene bør framstå som veggflater med klare vindusåpninger i motsetning til "rute-fasader", eller fasader med vindusbånd enten horisontalt eller vertikalt. Vindusåpningene bør plasseres i veggflatene slik at det dannes rytmer, -felter, som avspeiler konstruksjonen slik som laftekassene og vinduene gjør på de eldre husene. Dette er spesielt viktig når fasadene blir lange. En unngår dermed at bygningen får "brakkepreg".

VINDUER

Vinduene bør stå som separate elementer i veggflatene og ikke henge sammen i bånd eller rastere som nevnt ovenfor. Vinduene bør ha en vertikal form, dvs. større høyde enn bredde. Vindusflatene bør være oppdelt med sprosser slik at ikke vinduene framstår som "hull" i vegg. Vindusåpningen kan med fordel rammes inn eller på annen måte markeres. Butikkvinduer bør framstå som enkeltvinduer og ikke som sammenhengende glassfasade. Dette er viktig for å beholde det særegne trebypreget som Langesund har.

Utenpåliggende "falske" sprosser bør ikke tillates. Hensikten med bevaring av bebyggelsen er å ta vare på det opprinnelige og det "ekte". Det nye som settes inn bør derfor være skikkelig og i samme ånd slik at ikke bygningene får et "kulissepreg".

Nye og eldre bygg

MATERIALBRUK

Generelt kan man si at man bør bruke naturmaterialer og materialer som var tilgjengelige den gang huset ble oppført. Profilert panel var tidligere alltd høvlet. I dag finnes det en del profilert panel som har uhøvlede flater. Dette gir en mer frynsete overflate. På gamle hus bør man derfor alltid bruke panel som er høvlet på de flatene som blir synlige. Dette beskytter bedre mot vanninntrenging og derfor også råte. Enkelte uthus og sjøbuer kan ha hatt uhøvlet panel, og i enkelte tilfeller kan det derfor være riktig å bruke.

Plast og metallpaneler kan ikke etterligne ekte panel, da det er alt for presist. Bygninger vil fort kunne ligne kulisser, selv om de er gamle og dette vil ødelegge det vakre trehusmiljøet dersom det tillates. Vedlikeholdsfrie materialer kan som regel ikke vedlikeholdes og må skiftes når det går i stykker.

Upusset teglstein bør unngås for å bevare trebypreget. Unntaket er de enkelthusene som har hatt upusset teglmur fra gammelt av.

FARGEBRUK

Det bør benyttes tradisjonelle farger. I praksis vil det si et stort spekter innen natur- og jord-fargene samt varianter av oker, engelsk rødt, avdempede blå og grønne farger, kalksteins- og sandfarger, gråtoner og hvitt. Sterke "skrikende" farger må ikke benyttes. F.eks. kanarigult, skarpe lilla, grønne, oransje og rosa farger. Maling: Dersom utvendig panel er gammelt har det sannsynligvis vært malt med linoljemaling, og bør males med det også fremover.

Tips til fargesetting av hus etter stilart kan man finne i boken «Gamle trehus» av Drange, Aanensen og Brønne.

SKILT, REKLAME

Skilt og skrift på bygninger må utformes og plasseres slik at det harmonerer med bygningenes utseende/stil. Spesielt viktig blir dette med lysreklame. Eksempelvis vil lysreklame à la bensinstasjon med lysbånd eller kraftige "firmastriper" ikke kunne settes opp i Langesund. På eldre bygninger må skilt og reklame og fargebruk underordnes fasadens stil og arkitektur. Reklametavler større enn såkalte "nærtavler" på ca. 1 x 1,5 m. bør ikke settes opp.

Malte bånd i firmafarge på fasadene i kraftige farger, slik at bygningen mer fremstår som et reklameskilt, kan ikke godkjennes.

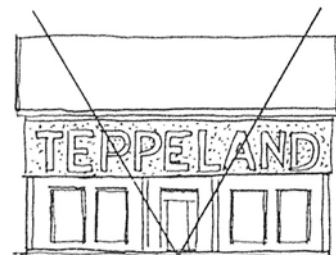
Før skilt og reklameinnretninger settes opp, skal det foreligge godkjenning hvor reklamens utseende er vurdert i forhold til bygningenes stil.

TAKTEKKING

På tak bør det brukes vanlig uglasert, enkeltkrum tegltakstein, fortrinnsvis teglstein i fargene teglrød og brun, med mindre man vet at huset opprinnelig har hatt annet taktekke. Svart glasert teglstein har, med noen unntak, bare vært brukt på offisielle praktbygg (det gamle Rådhuset).

Det enhetlige taklandskapet med de friske og vakre teglfargene har i de siste årene blitt mer oppstykket og "grått" ved at det har blitt brukt grå og svart betongstein, takplater og takpapp. Denne takfargen har ingen tradisjon i Langesund og bør ikke benyttes. Et unntak er enkelte jugendstil-hus hvor det originalt har vært brukt glasert teglstein.

Taktekking med metallplater bør ikke godkjennes. Taksteinsetterligninger av metallplater og plast må unngås.

Her er huset en del av skiltet

Skiltingen bryter likevekten i fasaden.

Her er skiltingen tilpasset inndelingen av fasaden og underordner seg huset.

Eldre bygg

OM HIERARKI MELLOM BYGNINGSTYPER

Tidligere var det et klart hierarki mellom bygninger på en eiendom. En hovedbygning var forseggjort og mest påkostet bygning på en eiendom. Uthus har gjerne en enklere detaljering og saltak. Det var vanlig å gjenbruke vinduer og dører fra hovedhus på uthus. Det kan derfor finnes eldre bygningsdeler i uthus. Ofte hadde uthus også annen fargesetting enn hovedbygning. Rødt og oker har vært mye brukt, da det var billige malinger. Hvitt og blått var de dyreste fargene frem til 1900-tallet.

TILBYGG/ PÅBYGG

Vanligvis er det vanskelig å bygge på et eldre, velprosjonert hus uten at husets karakter og utseende blir svekket. Behovet for å bygge på bør derfor overveies nøye. (Plassbehovet kan ofte løses ved å ta i bruk loft eller bytte om rommenes bruk.)

Utvidelse bør skje med samme formmessige "grammatikk" som det eksisterende huset. Dvs. samme "stil" med samme takvinkel vindustype, panel og detaljer.

Det er viktig at husets opprinnelige avgrensning er lesbar. Det betyr at tilbygg bør trekkes litt vekk fra hjørner, slik at husets opprinnelige hjørner og kanter er frie.

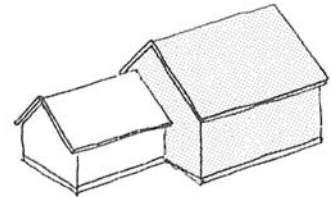
En tradisjonell måte er å bygge et tilbygg enten i form av sidebygning vinkelrett på hovedhuset, eller i forlengelse av kortveggen, eller som et utbygg på langveggen på baksiden.

Tilbygg må ikke bli for stort i forhold til huset. Hvis utvidelsesbehovet er stort, kan det være en løsning å bygge et nytt "hus" ved siden av, enten frittstående hus eller forbundet med et mellombygg. I slike tilfeller kan det nye bygget ha sin egen stil, så lenge denne er i harmoni (slektskap) med det opprinnelige både i form, material og fargebruk. En annen løsning som bør vurderes er å bygge om eventuelle uthus.

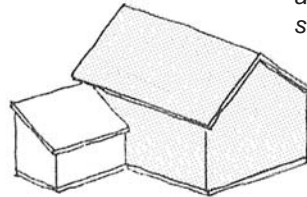
Hovedprinsippet ved en påbygging må enten være at husets proporsjoner etter ombygging ikke er vesentlig forandret, eller at husets opprinnelige hovedform kommer klart fram også etter ombyggingen. I så måte er det viktig at en oppfatter hjørnene på det opprinnelige huset.

Foto til høyre

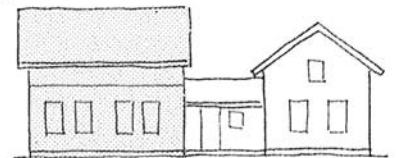
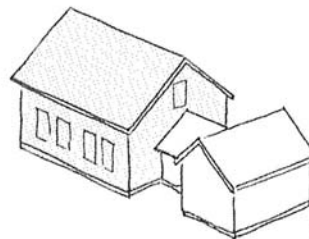
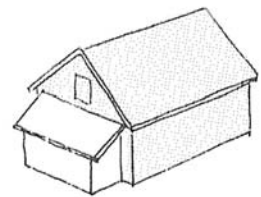
Eksempel på godt utformet tilbygg. Tilbygget er lavere enn den opprinnelige bygningen og overgangen mellom hus og tilbygg er markert med en farget list. Den opprinnelige formen på huset er klart lesbar.

Tilbygget er lagt i forlengelse av huset, men er lavere og smalere enn huset

Tilbygget er lagt som et uthus på baksiden av bygget

Tilbygget er bygget sammen med huset med en mellomgang. Er aktuelt der det er behov for større tilbygg, for at opprinnelig form skal være lesbar.

OPPLØFT- ARKER.

Nye oppløft bør ikke gjøres for store, hverken høyde eller bredde. (Maks. 1/3 av takflate lengde.) Oppløft og arker bør trekkes et par stener ned fra mønet, slik at de underordner seg som et sekundært tilbygg. Noen ganger kan det være bedre med to små oppløft i stedet for et stort. Store oppløft kan lett dominere hele bygget og ødelegge bygningens form og proporsjoner.

En "rolig" takflate på et hus er som regel viktig for husets utseende, og behovet for å lage et nytt oppløft bør derfor vurderes nøye. Et alternativ kan være takvindu. Plassering og antall takvinduer og størrelsen på takvinduene må også tilpasses huset, og kan først og fremst godtas der det er lite synlig. Fjernvirkningen av et takvindu i det karakteristiske taklandskapet i Langesund må også vurderes.

Før sveitserstilen kom var det oppløft man brukte for å gi lys og ekstra plass i loftsetasje. På sveitserhusene ble "ark" vanlig og en del av stilen. (En "ark" er et loftsoppbygg med eget møne vinkelrett på hovedmønet.) Arken lå helt framme i vegglivet slik at gesimsen ikke var gjennomgående. Oppløft eller ark, bør fortrinnsvis plasseres symmetrisk på bygningen. Spesielt ved bygging av ny ark på sveitserstilhus er det viktig at bjelkene får samme dimensjon som på resten av huset.

VERANDA, BALKONG, OVERDEKKET UTEPLASS.

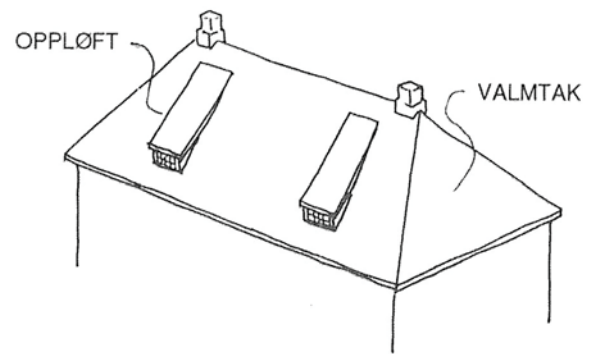
De eldre husene hadde ikke verandaer, men flere hus hadde overdekkede svalganger. De første verandaene kom med sveitserstilen. Svalgangsløsningen kan benyttes til å få overdekket uteplass både i 1. og 2. etasje. Den overdekkede uteplassen kan noen ganger med fordel plasseres i tilknytning til sidebygninger og uthus.

Det er ikke tillatt med nye balkonger og verandaer på fasade mot gate. Dette er fordi gatefasadene er slette, uten utbygg, der byggene ligger med grense i gata. For hus som ligger i hage vil situasjonen være noe annerledes. Der er ikke fasaden, men gjerde/hekk som er med og definerer gateløpet.

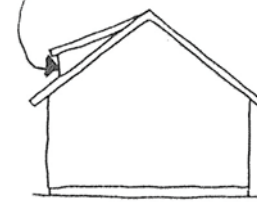
På mindre hus har det ikke vært vanlig å bygge egne takoverbygg over innganger. Gamle dører var innoverslående, og takutstikket beskyttet som regel nok. Ett unntak er Wrigtegården. Der har man ønsket å lage noe ekstra flott, og har laget en baldakin over inngangen. Det ville sett malplassert ut på et lite bolighus. Der hus står i/ved grense mot gate bør det ikke bygges takoverbygg på gatefasaden, da dette bryter med de slette gatefasadene Langesund preges av.

GARASJE, UTHUS.

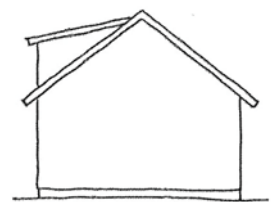
Nye garasjer utformes slik som de tidligere uthusene og legges inn mot nabogrense, både for å spare plass og for å skjerme privat utereale. Enten saltak eller med pulttak. Enkelte av de gamle uthusene kan ha potensiale for ombygging til både bolig eller til garasje

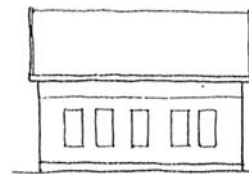
INNTRUKKET

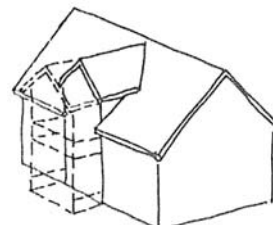
Oppløft intrukket fra gesims

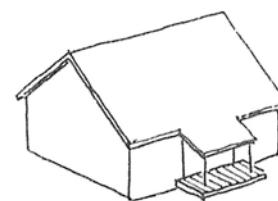
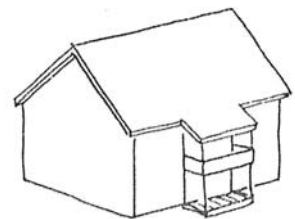
Oppløft i vegglivet

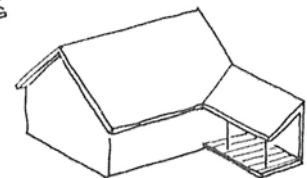
Ark plassert symmetrisk i fasaden.

Ark trekkes ut.

Svalgangsløsninger

GARASJE M/SVALGANG

SJØBODER

Sjøbodene står i overgang mellom sjø og land med kortsiden ut mot sjøen. Det er alltid langsmale bygg i en til fire lave etasjer. Byggene har en lukket og innadvendt utforming, men med store, tette luker ut mot sjøen.

Ved innredning av sjøboder er det viktig at en fortsatt detaljerer det som et uthus. Begrens bruk av detaljerte vindusomramminger og pynt. Åpningene i de gamle sjøbodene har ikke tidligere hatt vinduer. De har vært døråpninger med innadslående dører. I nye sjøboder og ved ombygging av gamle, bør vinduene plasseres litt inn i veggen og det bør settes dører/luker som kan lukkes foran vinduene når byggene ikke er i bruk til beboelse. Man kan med fordel bruke vinduer uten inndeling, og med mørk karm, da oppfattes åpningene bedre som dører/åpninger i stedet for å bli vinduer. Sjøbodene i Langesund bør males røde.

STOLPEBRYGGER

Stolp er en gammel måte å fundamenterer brygger på. Det var en konstruksjon som var utbredt i hele landet for bare noen tiår tilbake. Bryggene påvirkes av is og sjø i større grad enn flytebrygger. Mange steder i landet er stolpebryggene forsvunnet. I Langesund er stolpebryggene i stor utstrekning bevart. Dette er en tradisjon Langesund bør være stolte av og en tradisjon som nå videreføres gjennom bestemmelsene i reguleringsplan for Langesund.

Små luker mot sjøen, relativt tett bakvegg, lave etasjer.

Sjøboden til venstre har porter til å dekke for verandadørene når bygget ikke er i bruk. Saltak, rød farge, teglrød takstein gjør at bygget leses som en sjøbod. Kunne med fordel ha nedtonet belistning rundt vinduene, men en god tilpassning til sjøbodene i området.

Stilarter i Langesund

Det meste av den karakteristiske trebebyggelsen domineres av stilretningene Klassisisme (Louis-seize og Empire) og Sveitserstil. Dvs. perioden fra 1780 og fram til 1920. Mange av bygningene er eldre, men det er lite bygningsdeler og detaljer bevart fra 16-1700 tallet (Barokk-rokokko). Med noen unntak, som bl.a. det gamle rådhuset og Halen gård er det bare stort sett bevart enkelte elementer fra disse periodene. (F.eks. dører, vinduer, hengsler, veggpartier og deler av bygninger, murer, kjellere etc.)

Dette skyldes antagelig to forhold:

For det første var mange av husene var nok i de tidlige periodene upanelt. Det gjelder særlig de mindre, vanlige husene. Når disse da senere er blitt panelt og ofte påbygd og omgjort, har husets eksteriør fått stilen fra den perioden ombyggingen skjedde. Gamle tegninger og bilder viser dette.

For det andre var det også tidligere foregått "modernisering" av bygningene som er preget av mote. Langesund opplevde store oppgangstider på 1800-tallet, og folk hadde råd til å fikse opp husene sine. Ved diverse moderniseringer har viktige detaljer fra husenes opprinnelige arkitektur gradvis blitt borte. Særlig de siste 50 år har mange hus mistet sitt særpreg

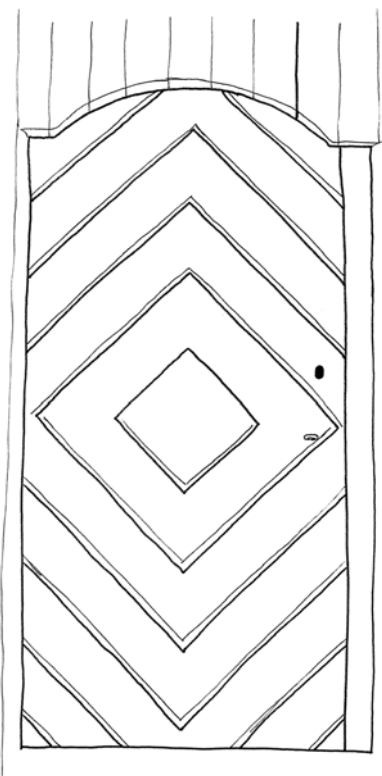
Dette skyldes at de nye stilelementene som er påført husene har vært totalt forskjellige i forhold til både helhet og detaljer. (Funkis- og vippevinduer, eternitt og andre platekledninger, brunbeiset, uhøvlet tømmermannskledning og sløyfing av listverk og omramminger) Mange av husene fremstår nå hverken som nytt eller gammelt, og flere har fått direkte disharmoniske fasader. Bygninger som kunne være en miljømessig berikelse og attraksjon for Langesund, har blitt intetsigende og middelmådige. I den senere tid har fler og fler sett hvor viktig det er for både enkelte hus og for bymiljøet at særpreget og kvaliteten blir bevart. Det er nå behov for en stilmessig opprydding og en forskjønnelse av byen. Og det er ikke for sent! Etterhvert har det blitt mange eksempler på "tilbakeføring" og stilmessig forbedringer av hus som tidligere er blitt "modernisert i stykker". Men det har vist seg at det mangler kunnskap om, - og også etterhvert forbilder, på tidligere tiders arkitekturdetaljer. Derfor viser vi nedenfor et sammendrag av de mest karakteristiske elementene fra tidligere stiler i Langesund. Det er i dag mulig å få tak i panel og listverk med "gamle" profiler. Enkelte sagbruk produserer "gammelt" listverk og har laget detaljerte brukerveiledninger. Mer veiledning om emnet kan fås ved henvendelse til Telemark fylkeskommune.

BAROKK / ROKOKKO (1700-1790 / 1760-1790)

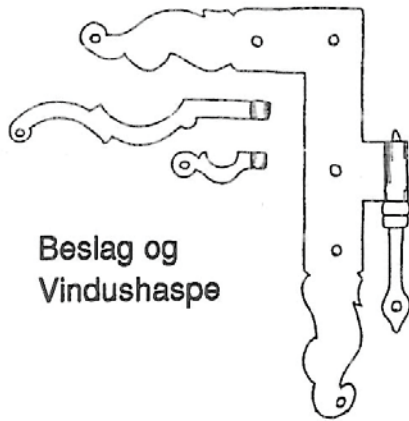
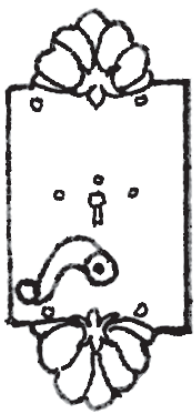
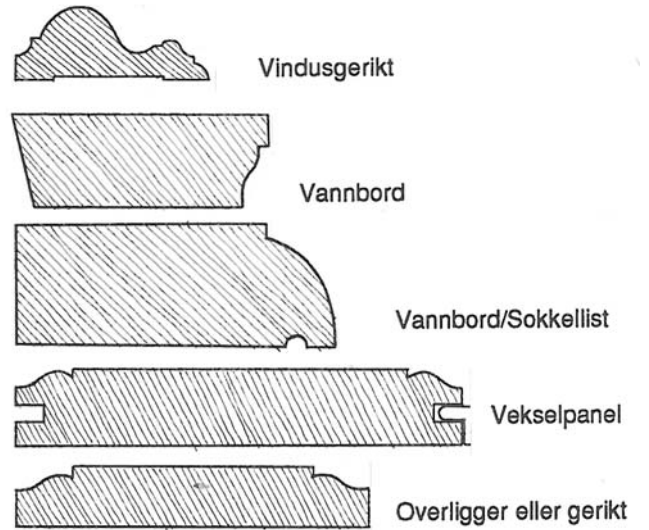
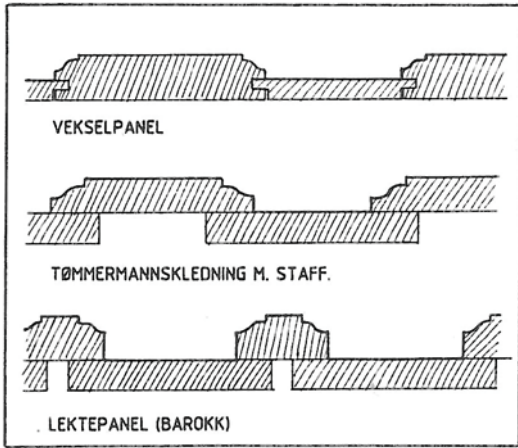
Barokk (1700-1790) og rokokko (1760-1790) kan ved første øyekast være vanskelig å skille. Begge kjennetegnes ved svungne linjer og rike og til dels overdådige detaljer.

BAROKKSTIL Vektlegging av symmetri både i detaljer og hovedlinjer. Høye valmtak som sammen med lite utkraging av taket gir bygningene et "tungt" uttrykk (jfr. Halen gård). Relativt små, smårutete vinduer i forhold til veggflaten, gjerne med 3x4 ruter i hver ramme. Kraftig panel med markert lys/skygge- virkning, ofte lektepanel. Mindre hus var som regel upanelt. Typisk er ytterdører med panel i fiskebeinsmønster. (Jfr. dør i Strandgaten.) Mange mindre hus i byene fra denne perioden har utkraget 2. etasje eller loftsetasje. Opprinnelige kraftige og litt tunge farger. Jordfarger. Tjærede tømmerhus.

ROKOKKO. Lettere, mer detaljert og mer elegant utgave av barokken. Kjennetegnes ved asymmetriske mønstre. Hovedsakelig en interiørstil. Lysere farger. Tandre kjølige pastellfarger. Blek grønt og blått. Ofte imitasjonsmaling av marmor. Glassene ble større, slik at vinduene ble høyere, vanlige vinduer har to rammer med 2x4 glass i hver ramme.

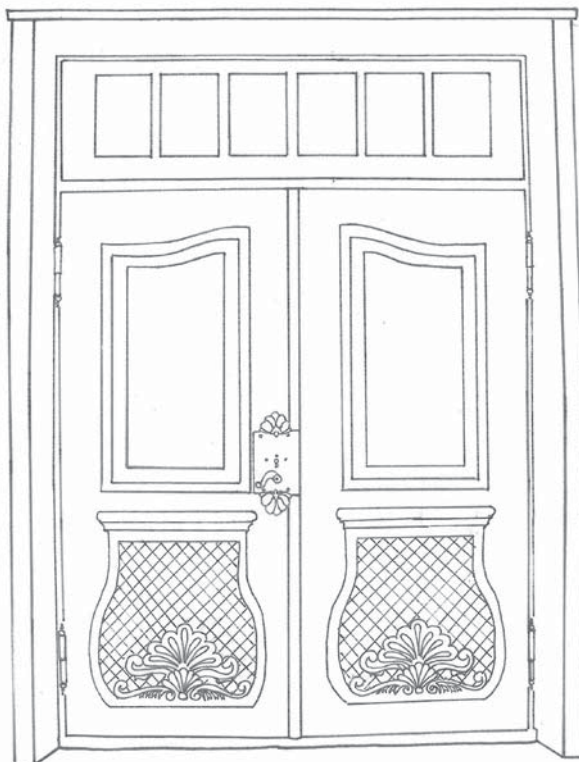

Barokkdør Vaterlandsgate 10

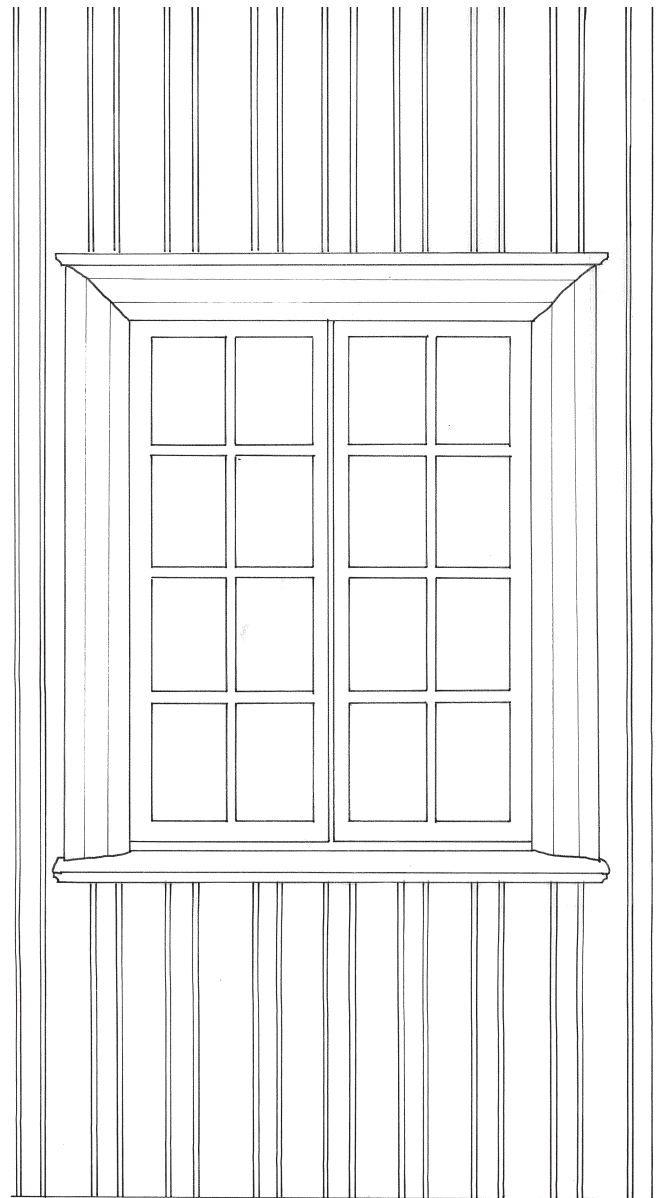

Beslag og
Vindushaspe

Dørlås og klinke i
rokokkostil Halen gård

Rokokkodør Halen gård

Detalj av vindu, listverk og utvendig kledning
Langesund Gamle rådhus

KLASSISISME (1780 -1860)

Klassisisme inneholder to beslektede stilperioder, Louis-Seize (1780-1810) og Empire (1810-1860) som bygger på forbilder fra antikkens byggverk.

LOUIS SEIZE

Kjennetegnes ved vertikale rifler i ornament og listverk og karakteristiske "tannsnitt"-border i list-verk. Geometriske mønstre og blomster-ranker med sløyfer er vanlig i dekoren. Mange av elementene dukker opp igjen som stil i perioden 1910-1930. (Jfr. Wrigtegården)

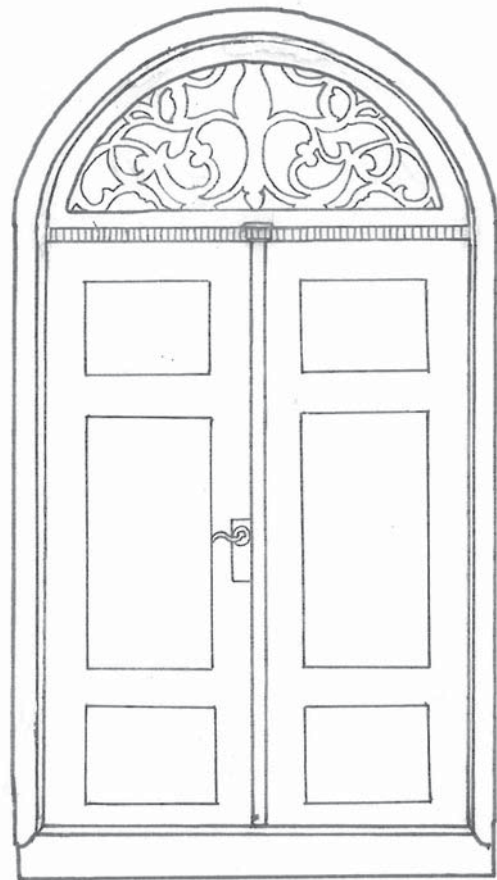
EMPIRE

Empirestilens idealer var enkelhet og stilens uttrykksform var nesten asketisk i forhold til de foregående stilretningene. Forbildet er europeisk steinarkitektur.

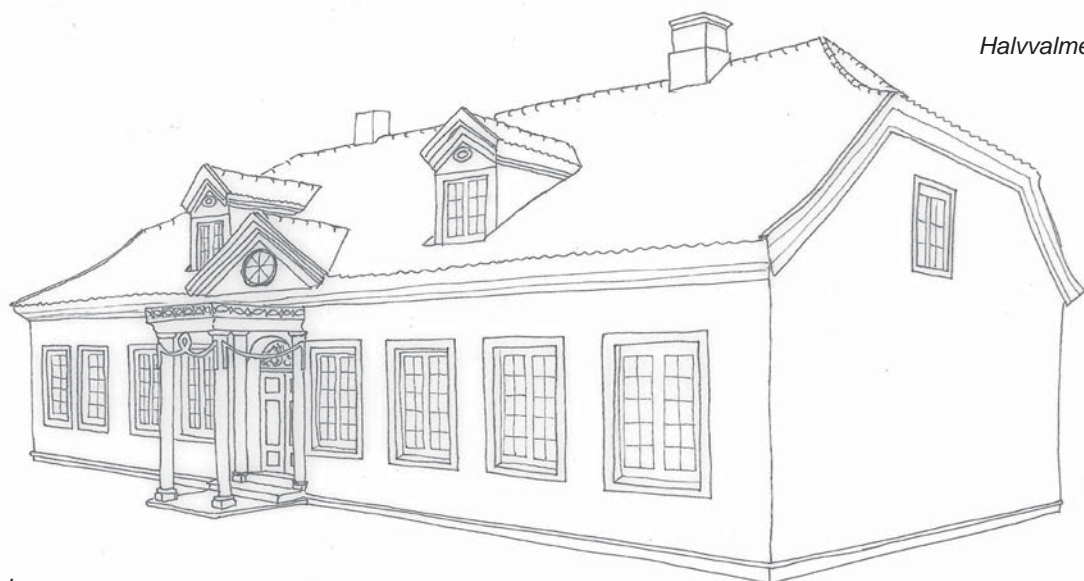
Listverket blir enklere, ofte med rene flater uten rifler og ornamenter. Omramming rundt vinduene ble enklere og særlig på mindre hus redusert til forsiktige markeringer over og under vinduet. (Jfr. Strandgata 8)

Veggpanelet er enkelt med glatte flater, og dobbeltfalset, liggende panel blir vanlig i tillegg til stående vekselpanel og skyggepanel.

Vinduene får større glass og 6-ruters-vinduet med 3 ruter i hver ramme er karakteristisk. I Langesund ble konsollene under overstykke på vindusomrammingen videreført. På større bygninger ble lyse sand og kalkstein-etterlignende farger benyttet (beige, gråtoner). Hvitt begynner også å bli vanlig. Engelsk rødt ble benyttet på små hus (allmuen).

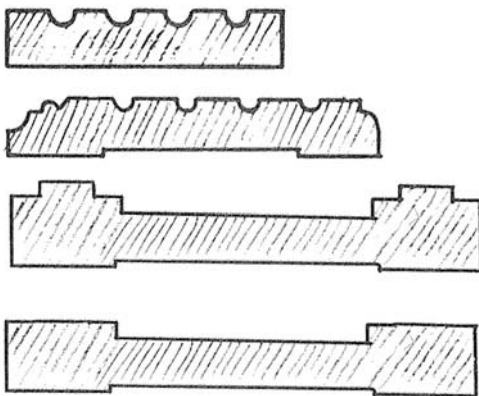
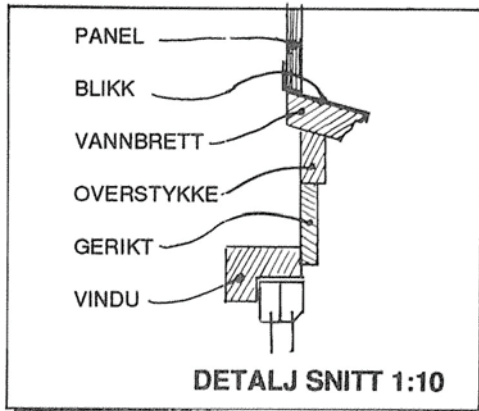

Dør i Lous Seize stil. Wrigtegården.

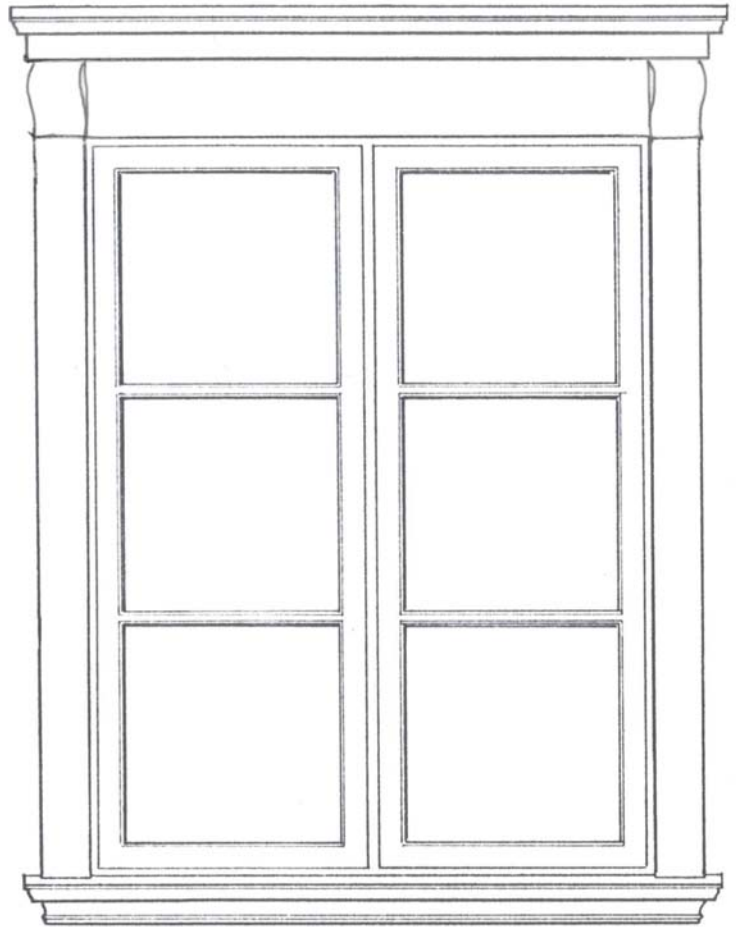

Halvvalmet tak

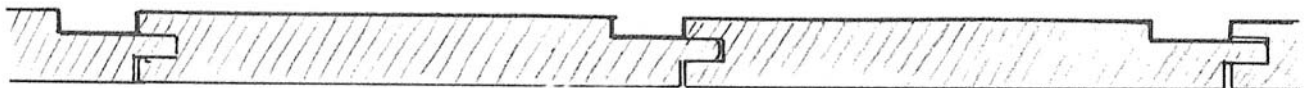
Wrigtegården

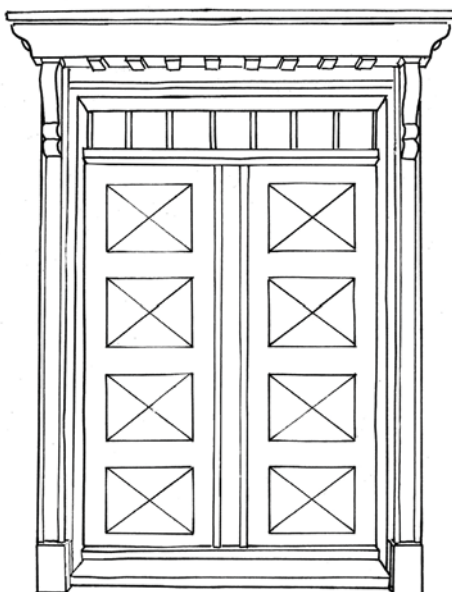
Dør og vinduslist Nedre Strandgate 8

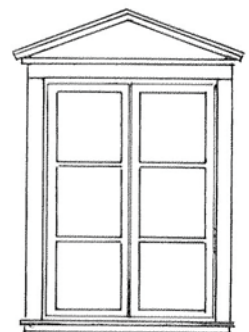
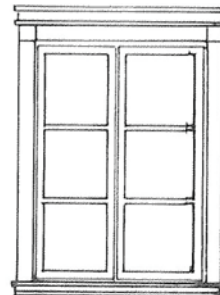
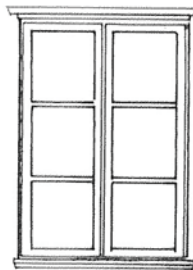
Empirevindu med konsoll under overstykke

SKYGGEPANEL 18 x 145 OG/ELLER 18 x 170 mm.
ALTERNATIVT VEKSELPANEL 21 x 170 MED UNDERLIGGER 13 x 95, 13 x 120 mm.

Dør Nedre Strandgate 8

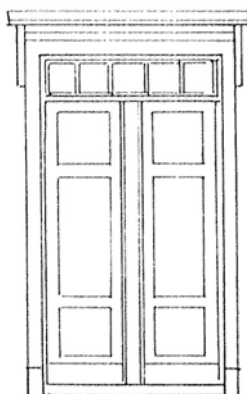
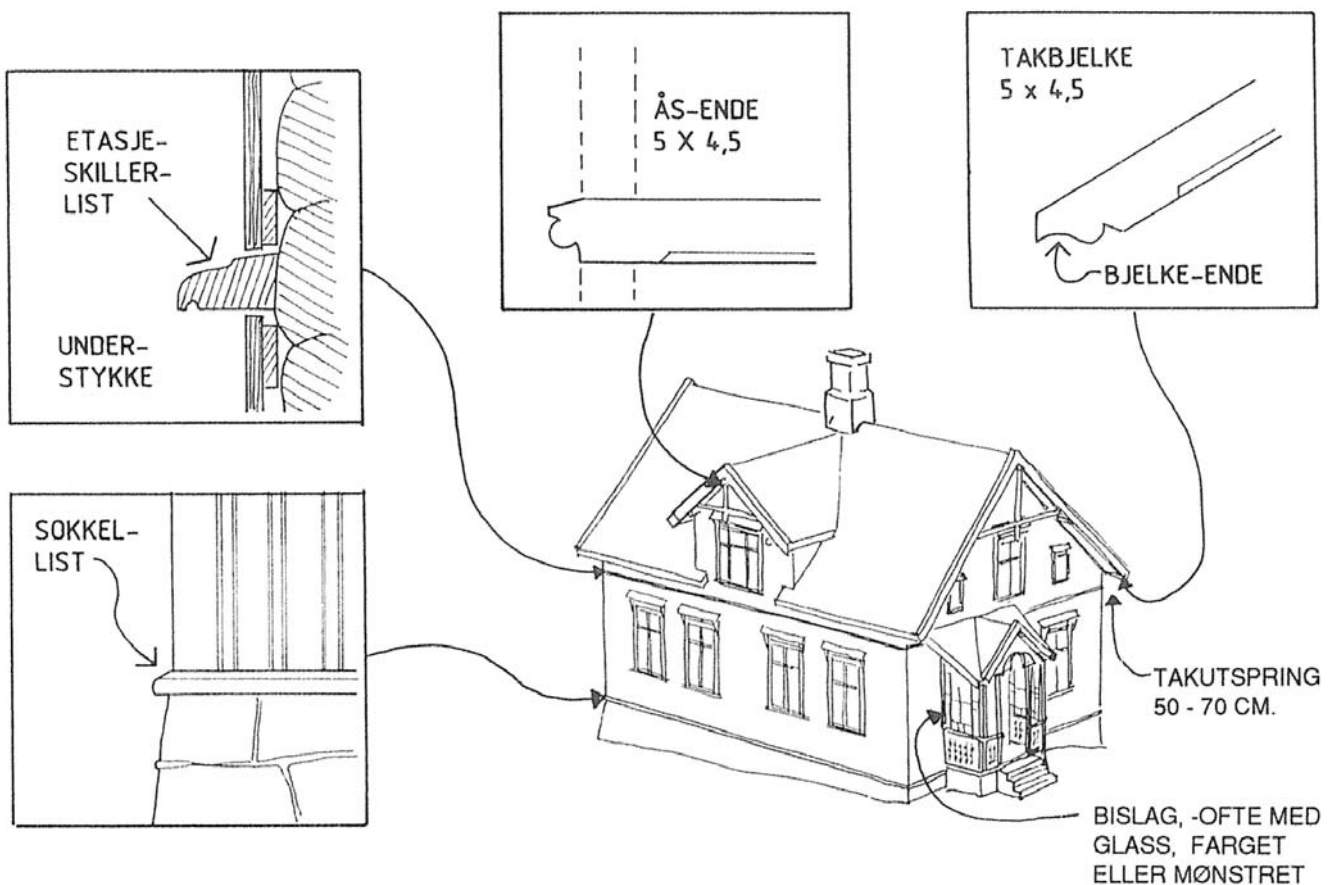
Empirstil kan være veldig enkelt utformet. Enkelte ganger ble listverk på sidene ikke brukt. I Langesund er det mye brukt konsoller under overstykke på hver side, og fronton over øvre vinduslist (trekantet overstykke).

SVEITSERSTIL (1860-1930)

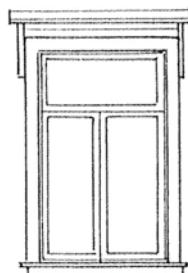
Sveitserstilen fikk en enorm utbredelse og popularitet i hele landet. I Langesund kommer sveitserstilen på moten i en periode da det var oppgangstider og svært mange av de eldre bygningene ble omgjort og "modernisert" i denne perioden. Spesielt vindusomrammingen ble populær. Stilen er rik på detaljer og et samspill mellom konstruksjon og dekorasjon. Dvs. konstruktive elementer som bjelker o.l. ble brukt og utformet som et dekorativt element. Stilen kjennetegnes ved utskjæringer og knipling-lignende ornamenter i tre.

Sveitserstilen er en "Villa-stil" hvor bygningene som regel ligger fritt med hage omkring.

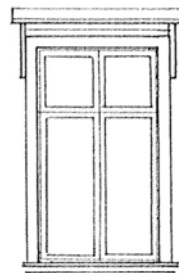
Karakteristisk er høye, lett skrånende grunnmurer, stor etasjehøyde, stort takutspring, større og høye vinduer, kraftig vindusomramming, korsformete vinduer, dekorerte og utskårne bjelkerender og stolper, rikt profilert listverk og paneler. Nye elementer er også verandaer og bislag med utskårne rekkverk. Ofte hadde bislagene glassfelter med farget eller dekorert glass.

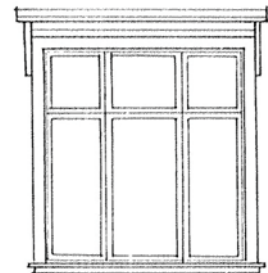
INNGANGSDØR

T-POST

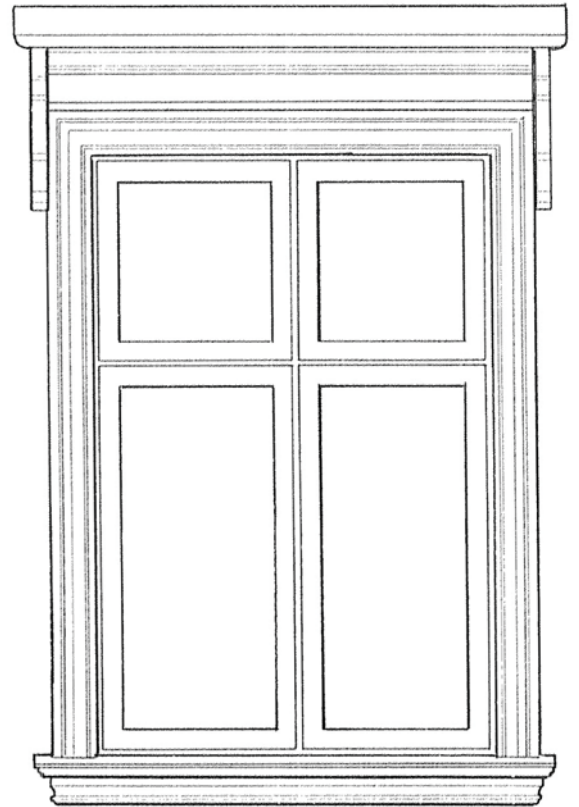
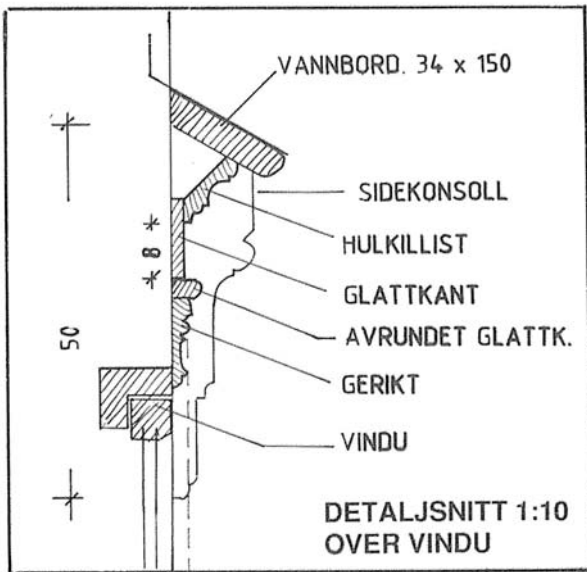

KRYSS-POST

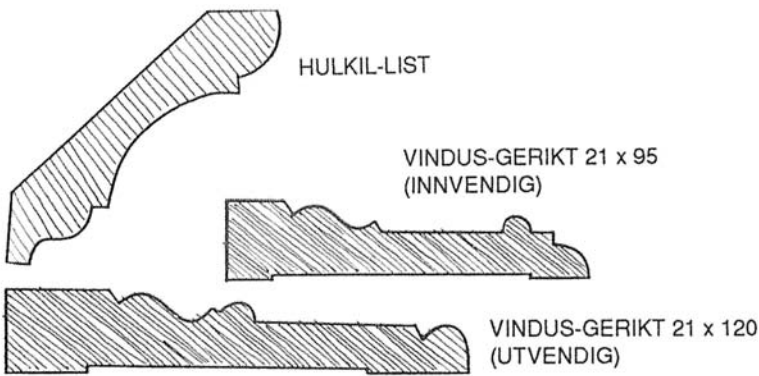

3-FAGS KRYSS-POST

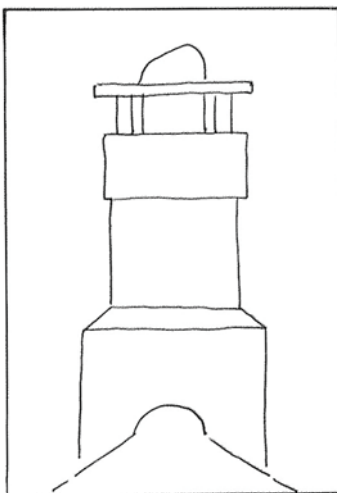
Som mange andre steder i landet ser vi at empirevindue var i bruk gjennom hele sveitserstilperioden, men da først og fremst på ombygde hus.

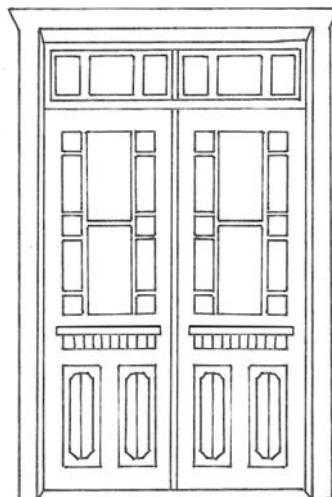
Krysspostvindu med vanlig Sveitserstil belistning

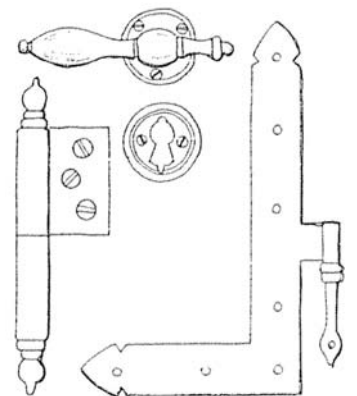
HØVLET STAFFPANEL 18 x 120, 18 x 145. (UTVEDIG)

PIPE

Dør Schougaardsgate 38

DIVERSE BESLAG

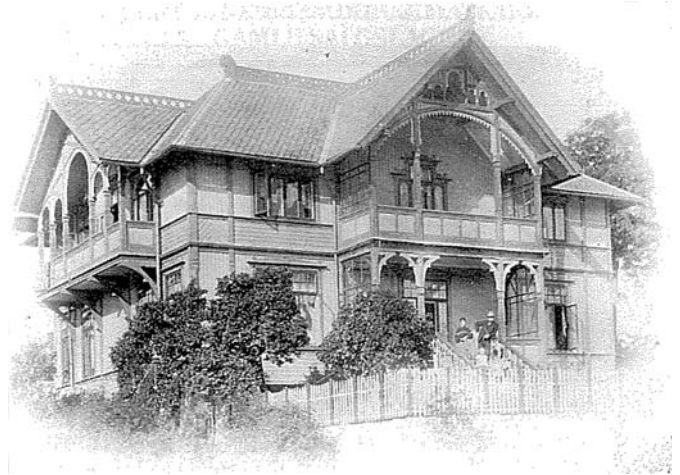
DRAGESTIL, JUGENDSTIL, HISTORISME, NYKLASSISISME (1910-1935)

Disse stilretningene var på moten samtidig.

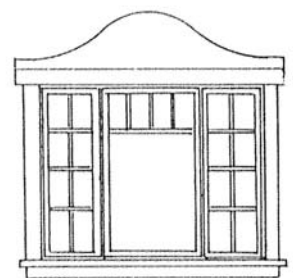
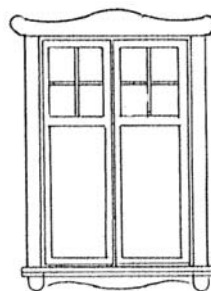
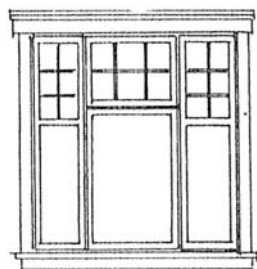
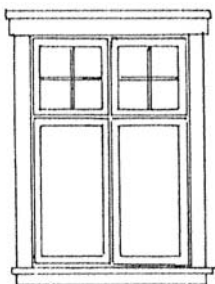
DRAGESTILEN var en nasjonalromantisk utgave av Sveitserstilen. En relativt forsiktig variant av stilen holdt seg enkelte steder helt fram til krigen. Eksempelene som finnes i Langesund er en mer forseggjort utgave av stilen. (Skougaardvillaen, Linaaesgate 7) Typisk for stilen er takryttere (utskårne bord på mønet), utskjæringer med drager og «norrønt preg» og dekorative elementer hentet fra stavkirker. Ofte tømmerlignende, liggende panel og felter med panel i 45 graders vinkel. Bratt takvinkel, ofte med utskåret mønerytter og dragehoder. Store takutspring. Ofte takteking av skifer. Jugendvinduer eller krysspostvinduer.

JUGENDSTIL. Stilen prioriterte det utseendemessige og «vakre» og la vekt på detaljer og krevende håndverksmessige detaljer. Stilen hadde forbilder i organiske former, buede linjer og avrundede hjørner. For første gang ble glassrutene i vinduene gjort mindre av utseendemessige årsaker. «Jugendvindu» ble populært og også brukt i de andre stilretningene på denne tiden. Typisk er også takformen mansardtak med vinduskarnapper. Lite takutspring. Innkasset gesims. En del hus hadde glasert teglstein som takteking. Eksempler: (Skougaardsgate 39, Tangenveien 3).

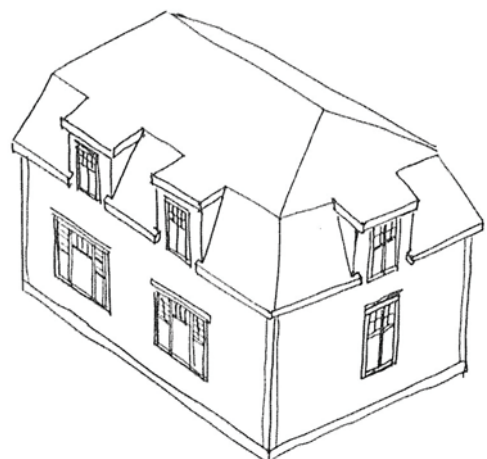
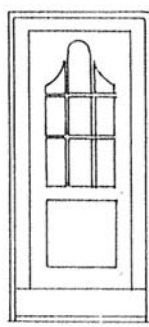
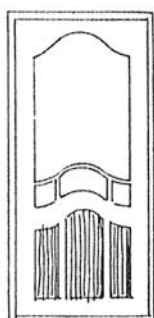
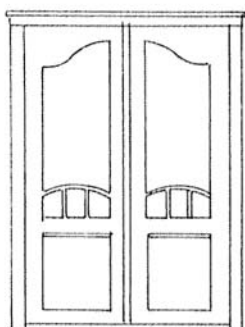
Dragestil, Jugendstil og Sveitserstil fra rundt århundreskiftet kan være vanskelig å skille fra hverandre da man gjerne har hentet elementer fra flere stiler og brukt det på samme hus.

Schougaardvillaen fotografert tidlig på 1900-tallet. Legg merke til alle detaljene som i dag er forsvunnet, f.eks. takrytter, skifertak, rifling i buene. Bildet er hentet fra heftet «Vandring i Langesund» utgitt av Bamble kommune og Fortidsminneforeningen.

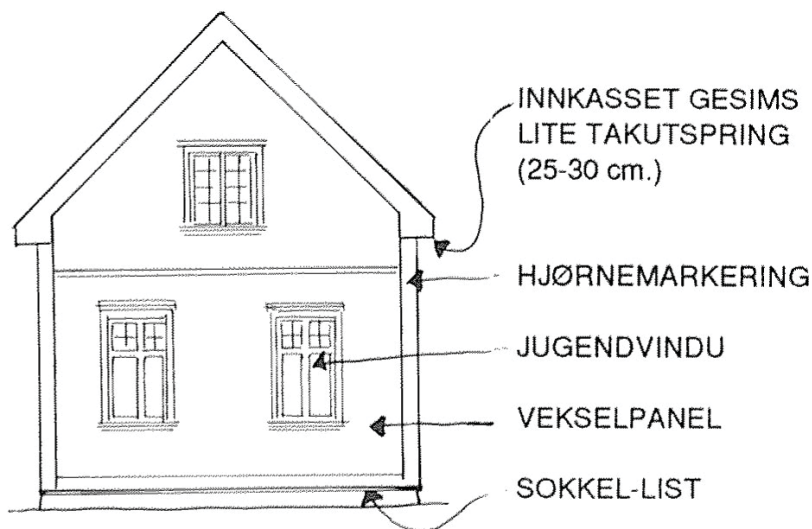
Forskjellige typer jugendstilvinduer og dører

HISTORISME, NYKLASSISME.

Forbildene var igjen historiske stilarter. Det er få eksempler i Langesund; Stouslands plass 1 og Skarpenordveien 5.

Trevillaer med elementer både fra jugendstil og nyklassisisme og da spesielt motiver spesielt fra Louis Seize-stilen. Typisk er felter med runde og ovale ornamenten og "rifle"-ornamenter som i Louis Seize-stilen. (Se side 15). Taket er enten halv-valmet, - ofte med halvvalmet ark, eller relativt bratt saltak med oppløfter (se ill. side 10 for oppløft). Markering av hushjørnene i form av søyle-etterligning, vekselpanel og jugendvinduer er ofte brukt. Byggene har ofte lite takutspring med innkassede gesimser. Ofte skifertak.

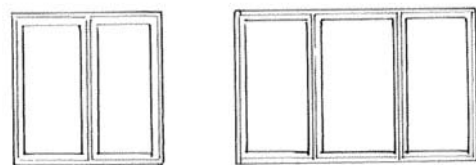
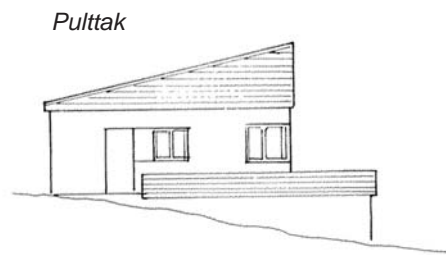

Stouslands plass 1

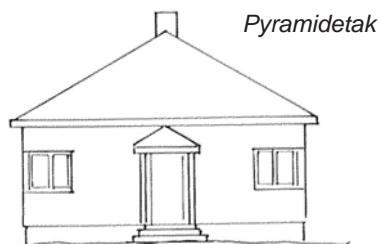
FUNKSJONALISME, “FUNKIS”

Stilen “avskaffet” all ornamentikk, pynt og forbilder fra tidligere tider. Bygningenes utseende skulle uttrykke nåtid og framtid; -det “moderne” ble et ideal. Stilen la vekt på de funksjonelle krav og tilstrebet enkelhet og nøkternhet.

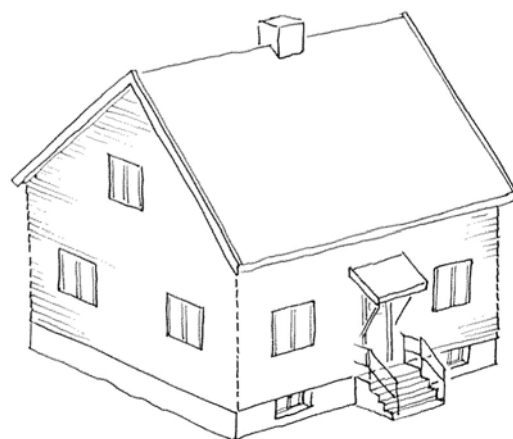
Typisk for stilen: Flate tak, svakt hellende pulttak eller slake, helhvalmede tak. Liggende vestlands-panel (Uhøvlet), eller pusset mur. Vinduene hadde kvadratisk eller horisontalt preg, ofte satt etter hverandre i bånd. Tofags- og trefagsvinduer. Vinduene ble ofte plassert i hjørnet. Loddrett betonggrunnmur. Villa med kvadratisk grunnflate og pyramide-tak med slak vinkel.

Funkis-vinduer

Funkis-hus

“Husbank-hus”

Etter krigen kom typehuset (Husbanken) som hadde mange elementer fra denne stilarten bortsett fra at takvinkelen var brattere. (1 1/2 etasje) Ofte høy grunnmur (kjeller) med betongtrapp foran inngangsdøra. Selv om det i dag er ulike oppfatninger om stilen, bør en ved utbedringer respektere stilen og benytte samme vinduer, omramming, panel og detaljer. Stilen er også etterhvert blitt en del av vår kulturhistorie som bør tas vare på.

VIKTIGE DETALJER FOR Å BEVARE HUSETS STIL OG SÆRPREG:

SKIKKELIG TEGLSTEINSRØD TAKSTEIN

UTFORMING OG DIMENSJONER PÅ TAKBJELKENE. (TAKSPERRENE)

BEHOLDE UTKRAGING AV TAKET.

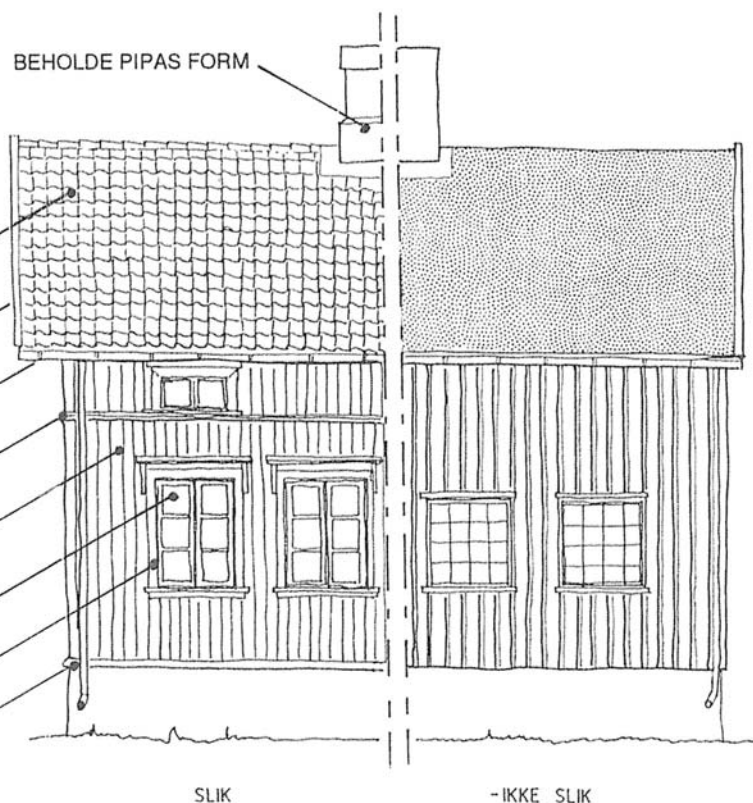
ETASJESKILLER- LIST. (VANNBRETT)

SAMME PANELTYPE. HØVLET.

VINDUSTYPE OG STØRRELSE.

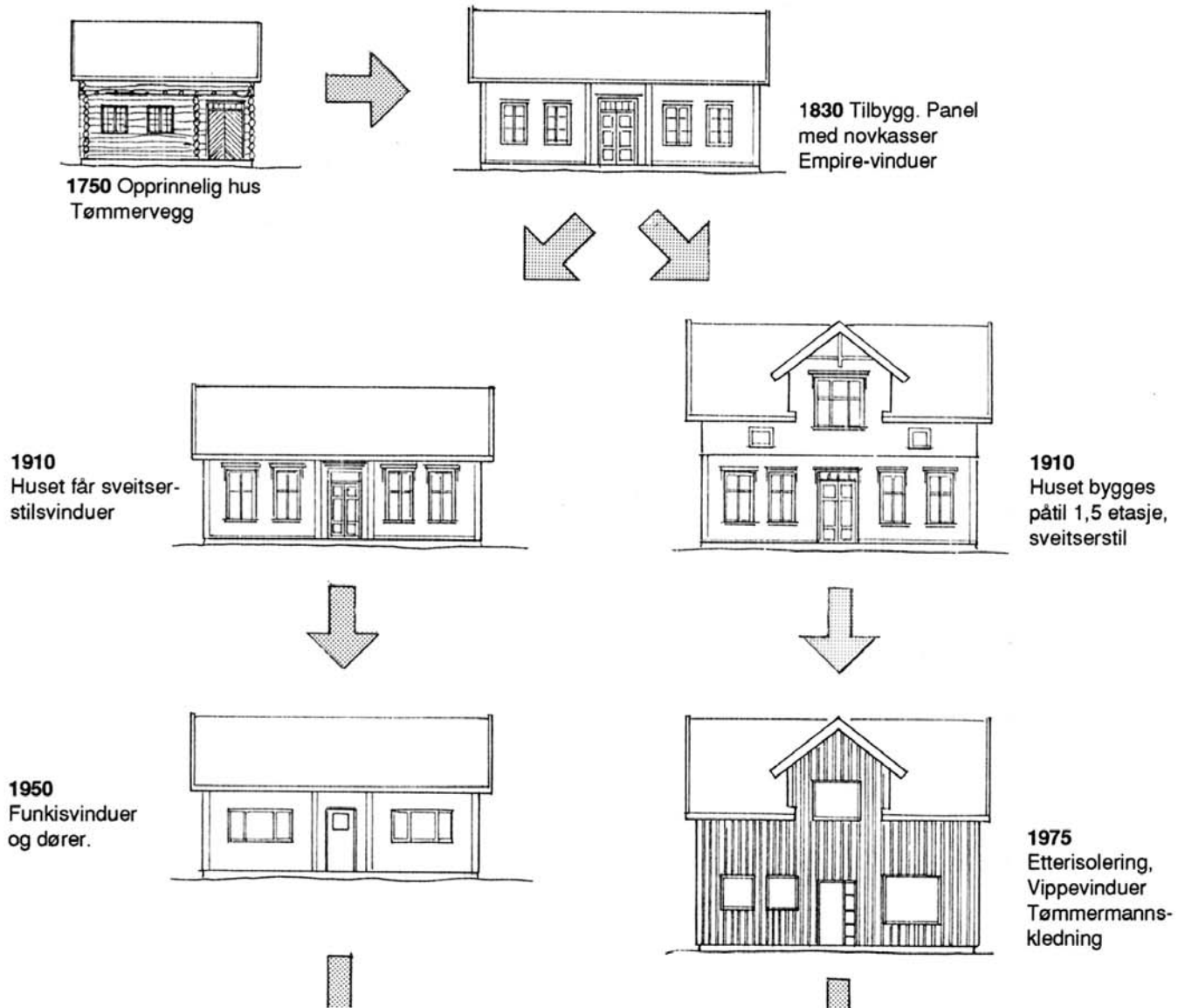
VINDUSOMRAMMING

SOKKELLIST.

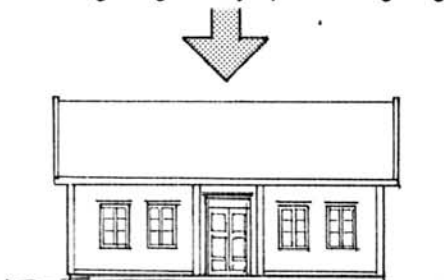
Tilbakeføring

Når et hus skal form- og stilmessig repareres eller tilbakeføres, hva skal en da tilbakeføre til?

NÅR HUSTET SKAL FORM- OG STILMESSIG REPARERES, BØR EN TA UTGANGSPUNKT I DEN HOVEDFORMEN Huset HAR FÅTT

2012 I dette tilfellet er husets hovedform fra 17-1800 tallet. Funkisvinduene passer ikke og sveitserstilsvinduene er for høye. En bør derfor velge empire eller barokk/rokkoko-stil alt etter smak og øvrige detaljer på huset og omgivelser.

2012 Her er husets hovedform en typisk sveitserstil-form. Huset bør derfor tilbakeføres til sveitserstil.

Tekniske råd ved etterisolering

Når man tenker på etterisolering av gamle hus er det mange som tenker på vegger. Men ofte er det ikke der behovet for etterisolering er størst.

Veggene i de eldste bygningene består av tømmer med trepanel på utsiden (og innsiden). Denne veggkonstruksjonen er varmeisoleringsmessig ganske bra. De svake punktene er 1) overgangen mellom grunnmur og vegg. 2) Manglende isolasjon i tak/himling. 3) Dårlig lufttetting rundt vinduer og dører.

Hovedparten av varmetapet forsvinner opp gjennom taket (himlingen) som ofte er for dårlig isolert. Gulvene er også et svakt ledd varmeisoleringsmessig. Det er ofte en dobbel mur hvor den ytre murvengen bærer vegg og den indre bærer gulvet. Ofte er det hulrom i overgang mellom mur, vegg og gulv. Her kan kald luft trekke inn. Bak listene rundt vinduer kan det være dårlig med isolasjon, og ofte er det ikke vindtett.

Ved å prioritere å vindtette og etterisolere disse punktene vil man få bukt med en stor del av varmetapet. En løsning på forbedring av tetting ved gulv kan være å rive ut de gamle gulvene og støpe nye gulv på grunnen og legge nye tregolv over.

Når man laget vinduer i gamle dager valgte man det beste virket man kunne få tak i. Derfor tåler gamle vinduer (før 1930) å stå uten maling og vedlikehold i lang tid før det tar skade. Det er derfor ikke sikkert det lønner seg å skifte ut vinduene. Nye varevinduer med isolerglass kan gi en fullgod løsning som tilfredsstillende dagens standarder og samtidig bevare de gamle vinduene.

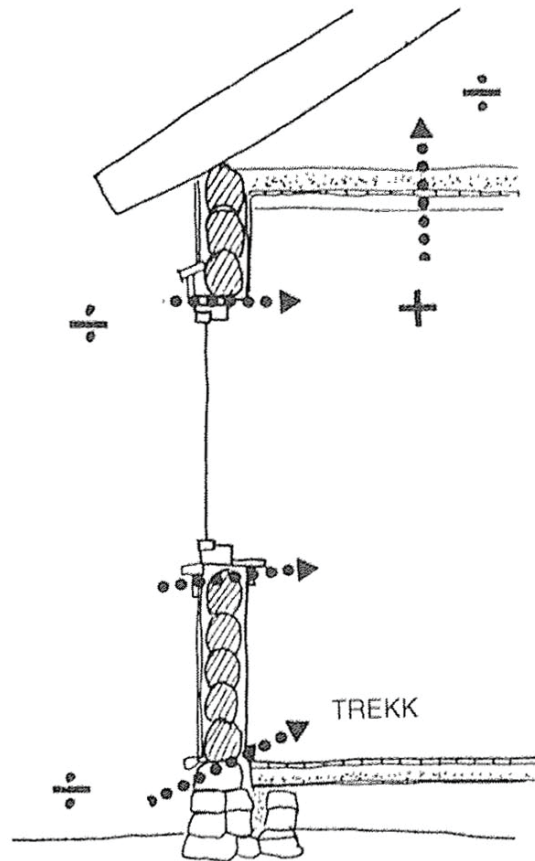
Før man går løs på etterisolering av yttervegger bør man også vurdere tekniske løsninger for energisparing: installere temperaturstyringssystemer, installere mer energieffektivt utstyr og bruk av alternative varmekilder. Dersom man ofrer gulvet i stedet for ytterveggene, har man også mulighet til å legge inn vannbåren gulvvarme.

Riksantikvaren har laget en serie informasjonsark om energieffektivisering der de går nærmere inn på temaet. Lenke til nettsted for informasjonsarkene står bakerst i dette hefte.

Universell utforming

I offentlige rom og i virksomheter som er rettet mot allmenheten er det krav om universell utforming. Rullestolt-tilpasning er det som ofte krever størst fysisk inngrep. I noen tilfeller er det en utfordring å få til gode løsninger som både ivaretar tilgjengeligheten og som tar vare på kulturminneverdiene.

Riksantikvarens erfaring er at det er nødvendig med praktisk og konkret samarbeid med deltagelse av huseier/bruker

PRIORITERING AV TILTAK FOR ENERGIEFFEKTIVISERING

- 1) Overgang grunnmur-vegg-gulv
- 2) Lufttetting rundt vinduer og dører
- 3) isolering av loft
- 4) utbedring av vinduer
- 5) temperaturstyringssystem
- 6) Mer effektivt utstyr
- 7) Alternative varmekilder

og representanter for handikapporganisasjonene å få til gode løsninger. Det er også viktig at både kulturminnevernet og handikapforbundet har respekt for hverandres ulike hensyn og oppgaver.

Å anbefale konkrete løsninger er vanskelig da man i hvert tilfelle må vurdere hvilke verdier som er viktige å i vareta opp mot å få til en god fysisk løsning.

Brannsikring

Ikke alle brannsikringstiltak behøver å koste mye penger.

DET ER EN GOD DEL BRANNFØREBYGGENDE TILTAK SOM KAN GJØRES UTEN STORE INVESTERINGER

Av påsatte branner er det svært mange som er startet med bruk av midler funnet på stedet. Sjøppelkasser er et eksempel, men også løst skrot og rask som ligger i smett og smug gir potensiale for en ildspåsetter. Sjøppelkasser bør oppbevares i bakgård og trilles frem på tømmedag. Det er også mulig å få tak i brannsikre avfallsbeholdere. Smett og smug bør hodes fri for rusk og rask. Loft og uthus bør også tømmes for skrot og rot og være tilgjengelig for slukking av eventuell brann.

Å ha et bevist forhold til bruk av åpen ild er svært viktig i tett trehusbebyggelse. Her tenker vi først og fremst på bruk av grill. Det er tett mellom husene og uaktsomhet kan fort føre til brann. Slukkeutstyr bør alltid være lett tilgjengelig ved bruk av åpen ild i Langesund.

I hus er det krav om at det finnes tilgjengelig brannslukkingsapparat. Men et brannslukkingsapparat brukes fort opp og det kan være lurt å ha vannslange/sandbøtte e.l. tilgjengelig. I Langesund er det kort til nabohus, og kanskje er det fornuftig hvis naboene vet hvor de kan finne stige/slukkeutstyr dersom uhellet er ute. Det vil alltid lønne seg å ha tenkt igjennom et brannscenario på forhånd, slik at man har en plan dersom uhellet er ute.

TILTAK SOM KOSTER NOE

Det er ikke krav om at eksisterende boliger må tilfredsstille brannkrav i TEK 10.

Feil på elektrisk anlegg står for 25 % av brannene i Norge i følge Gjensidige. Utbedring av gamle, elektriske anlegg kan være et fornuftig brannforebyggende tiltak.

Tømmervegger er i utgangspunktet et godt brannskille, da tømmeret er tykt og det tar lang tid å brenne gjennom. Men tømmervegger kan ha svake punkter, og disse kan man kanskje gjøre noe med. Et vindu er et eksempel på et svakt punkt. I verneverdig bebyggelse er det en dårlig ide å skifte ut originale vinduer, men en løsning kan være å sette inn nye varevinduer med brannglass i. Ofte er det ikke tømmer i gavl på loft. Her kan et godt tiltak være å isolere og kle med gips fra innsiden. Lufteventiler er et annet eksempel på et svakt punkt. Disse bør ikke sitte i vegg mot nabobygg.

TILTAK SOM KOSTER MYE penger kan vurderes der det er store kulturhistoriske verdier som skal sikres:

- Sprinkling
- Vanntåkeanlegg
- Brannvarslingssystemer

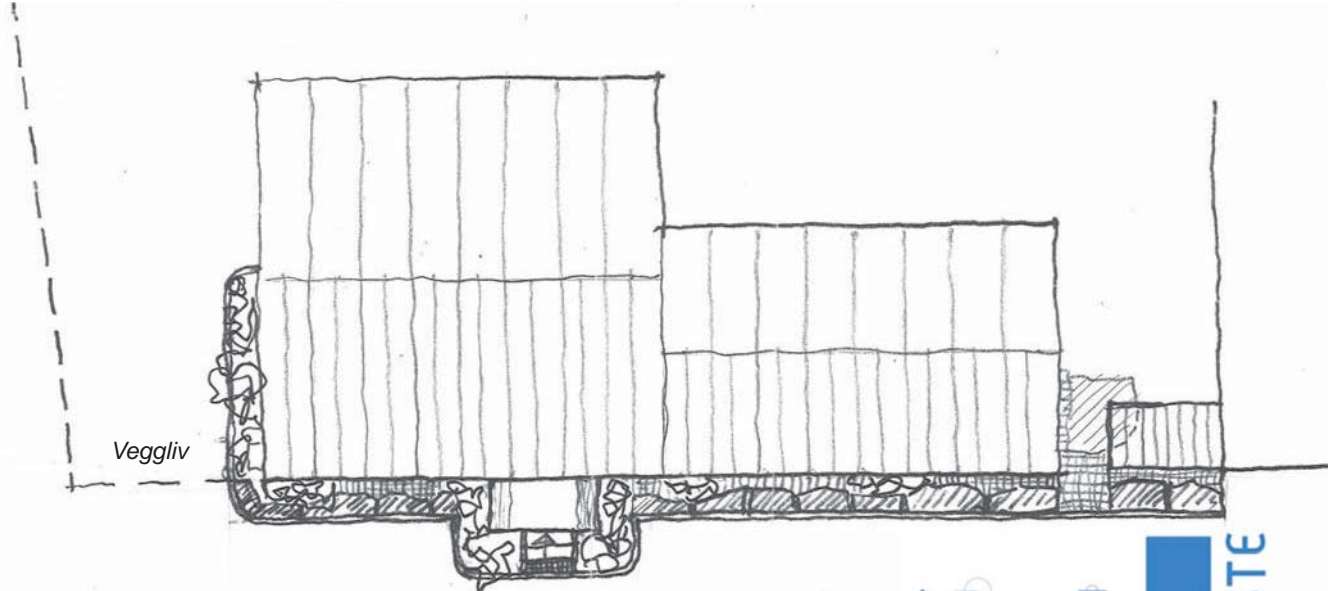

Langesund er en ryddig by, men også her finnes det eksempler på lagring av ting som kan tennes på og som ligger tett innpå verneverdig bebyggelse.

Forhager

I reguleringsplanen er det gitt mulighet til å anlegge forhage på steder der avstanden mellom regulert kjørebane og husvegg overstiger 2 meter.

Feste Grenland as har laget eksempler for hvordan dette kan gjøres, med bruk av smågatestein, storgatestein, steinheller og beplantning

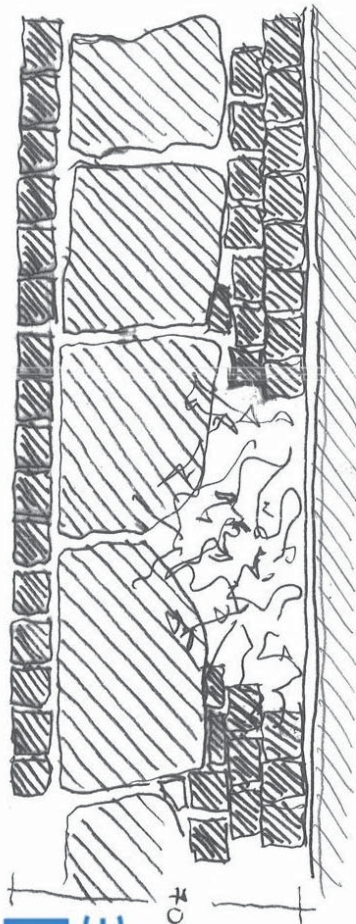
Veggliv

Feste Grenland as
Landskapsarkitekter m.no

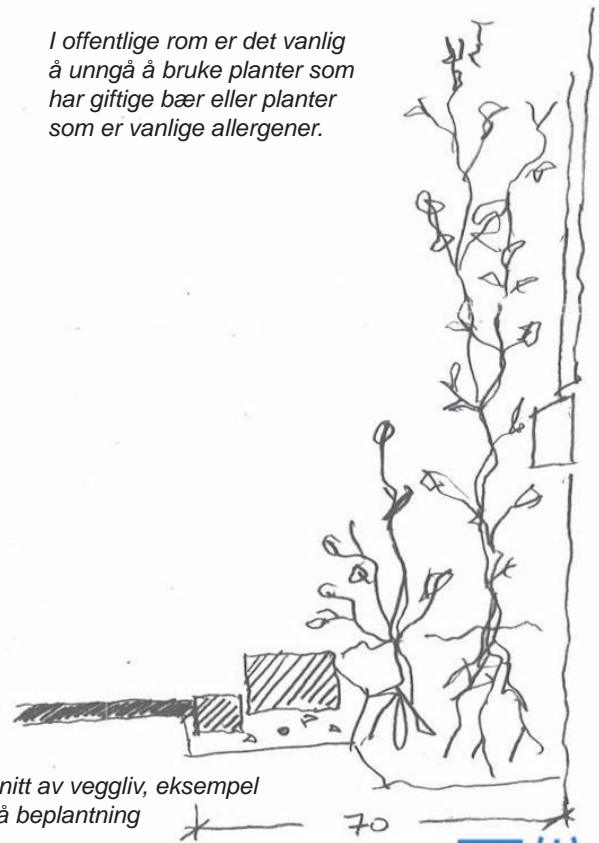
I offentlige rom er det vanlig å unngå å bruke planter som har giftige bær eller planter som er vanlige allergener.

Detaljer av vegskulder Vaterlandsgate. Mosaikk av kalkstein, smågatestein og beplantning (klatreplanter).

0*

Snitt av veggliv, eksempel på beplantning

70

Feste Grenland as
Landskapsarkitekter m.no

Feste Grenland as
Landskapsarkitekter m.no

Kilder til mer informasjon

Tips og råd om restaurering og vedlikehold av gamle hus:
Boken "Gamle trehus" av Drange, Aanensen og Brønne

Gamle fotografier:
Telmark museums fotosamlinger
www.digitaltmuseum.no

Galleri NOR - nasjonalbibliotekets fotosamlinger:
www.nb.no/galleriNOR

Info om kulturminner og sefrakregistrerte hus:
www.kulturminnesok.no

Energieffektivisering:
<http://www.riksantikvaren.no/?module=Webshop;action=ProductGroup.publicOpen;id=24>

Riksantikvarens råd om istandsetting:
<http://www.riksantikvaren.no/?module=Webshop;action=ProductGroup.publicOpen;id=33>

Miljø og enøk:
<http://www.byggogbevar.no/miljoe-og-enoek.aspx>

<http://www.byggogbevar.no/default.aspx>

Krever medlemskap, men er gratis:
<http://www.gamletrehus.no/>

Kulturminneforvaltningens hjemmeside:
<http://www.telemark.no/Vaare-tjenester/Kulturminner>

Byggesaksråd:
<http://www.telemark.no/Vaare-tjenester/Kulturminner/Raad-og-veiledning/For-eiere-og-tiltakshavere/Byggesaksraad-for-eiere-av-bevaringsverdige-bygninger>

Tilskuddsordninger:
<http://www.telemark.no/Vaare-tjenester/Kulturminner/Raad-og-veiledning/Tilskudd>